

Соціологічні методи для вирішення актуальних практичних завдань вищої освіти: action research

Юлія Сорока,

доктор соціологічних наук,
доцент, професор кафедри соціології,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
e-mail: yuliya.soroka@karazin.ua

Соціологічні дослідження вищої освіти в Україні вже багато років фіксують такі негативні тенденції, як низька мотивація студентів до навчання, незацікавленість обраною предметною галуззю, намагання оминати нормативні вимоги навчального процесу, неготовність до напруженої навчальної роботи тощо.

Окрім процесів глобального та соціетального рівня, соціокультурних бар'єрів процесів модернізації вищої освіти, які є широко досліджуваною тематикою Харківської соціологічної школи (Бакіров В., 2015; Арбеніна В., Сокурянська Л., 2014; Жижняк Л., 2013), зокрема змін цінностей щодо навчання, комерціалізації освіти, особливостей ринку праці, зазначені негативні тенденції спричинені також недостатньою інформованістю викладачів щодо власної студентської аудиторії, її реальних мотивів, захоплень, орієнтацій, адаптованості в навчальному процесі тощо.

Практики action research (дослідження в дії) допомагають задовольнити таку потребу в інформації та практичних опорах реалізації принципів студентоцентрованості безпосередньо в навчальному процесі за певним курсом. Компетенції викладача, необхідні для реалізації дослідження в дії, є близькими до компетен-

тностей щодо соціологічного дослідження, зокрема, постановка питань в опитуваннях та інтерв'ю, навички спостереження за навчальною діяльністю студентів тощо. Просування такої міждисциплінарної за своїм характером практики може стати ресурсом розвитку технічної та фізико-математичної освіти в Україні.

Метою даної статті є огляд характеристик та принципів дослідження в дії (action research) та актуалізації в цьому контексті соціологічних методів та відповідних дослідницьких компетентностей викладачів.

Схарактеризувати Action research, основоположником якої є К. Левін [22], як специфічну практику допомагає її порівняння з академічними дослідженнями в освітній галузі. Дослідження в дії реалізується викладачами практиками. Їх мета визначається не пріоритетами науки щодо створення універсальної педагогічної теорії, а конкретними завданнями практики в певній аудиторії чи класі. Результати академічного дослідження формулюються в категоріях високого рівня абстракції, натомість результати дослідження в дії формулюються мовою конкретної викладацької практики. Результати дослідження в дії узагальнюються безпосередньо в освітньому колективі чи підрозділі, де

було проведено дослідження (кафедри, факультеті, школі) і зазвичай не орієнтовані на академічну публікацію. Таким чином, дослідження в дії є дослідженням для освіти, а не про освіту та додають викладачеві компетенції дослідника.

Серед поширених типів досліджень в дії вирізняються індивідуальні, що реалізуються викладачем відповідно завданням роботи з певною студентською аудиторією. Також проводяться спільні чи розширені шкільні, факультетські дослідження в дії, які можуть поширюватися в регіональному масштабі.

Загальним принципом для дослідження в дії є те, що воно реалізується викладачами задля розуміння та вдосконалення власної практики роботи з аудиторією. Воно має особистісний характер та сприяє визнанню або навпаки критичному осмисленню умов реалізації освітньої практики і не носить фундаментального характеру. Орієнтоване на принципи системності та науковості, дослідження в дії спрямоване на вивчення результативності певних освітніх практик, планування змін практик задля підвищення їх ефективності та перевірку дієвості запроваджених практичних змін [10].

Зазначені принципи відображаються в структурі етапів дослідження в дії. Воно розпочинається з визначення проблемної зони, продовжується у зборі та аналізі даних, оцінці результатів цього аналізу та визначенні й реалізації відповідних практичних кроків — дій по зміні певних освітніх практик. Іншими словами, таке дослідження виходить із завдань практики, має циклічний характер, де окремий цикл складається з планування, реалізації та рефлексії [11].

Дуже важливим для успіху дослідження в дії є формулювання дослідницького питання: воне має бути актуальним, не передбачати простої односкладної відповіді, мати практичну значущість, бути зрозумілим та конкретним. Формулювання дослідницького питання дозволяє перейти до створення плану дослідницьких дій. План включає вибір методу дослідження,

збір даних відповідно обраному методу, їх аналіз, обговорення отриманих даних із зацікавленими колегами, презентацію даних та планування наступних кроків [9].

Дослідження в дії використовує різноманітні типи даних. Текстові дані: класні чи журнали студентської групи, особисті справи, протоколи засідань, інформація про відвідуваність занять, успішність, результати тестів тощо. Аудіовізуальні дані: відеозаписи лекцій, дискусій, зборів, бесід тощо. Також це можуть бути дані, отримані безпосередньо протягом дослідження, — результати опитувань та інтерв'ю.

Як бачимо з чисельних публікацій, action research має доволі широке поле застосування. За допомогою таких досліджень вирішуються завдання вдосконалення методів викладання та програм навчання [19]. На основі action research формують засади удосконалення навчальних планів [21]. Дослідження в дії використовуються в перспективі завдання забезпечення включення студентів в навчальний процес [13] задля вирішення проблем розрізень та розшарування студентської аудиторії та потенційних конфліктів ідентичностей [12], в перспективі освіти як інструменту наділення владою (empowerment) [16]. Дослідження в дії стають методологією для змін та розвитку у сфері навчання [20], за їх допомогою будуються освітні теорії [14], в більш широкому контексті — як засіб формування освітньої політики на різних рівнях організації навчального процесу [19]. Дослідження в дії певним чином розглядаються як аспект компетентностей викладача та стають предметом педагогічної освіти [18].

Перелічені питання й настанови щодо проведення action research є розробленими й широко досліджуваними в соціології. Це стосується безпосередньо методів отримання даних — опитування, інтерв'ювання, фокус-групового інтерв'ю, аналізу документів, спостереження, а також формулювання досліджуваної проблеми, постановки мети й завдань дослідження, а також питання валідності та надійності даних дослідження [7].

Як бачимо з наведених публікацій, цей напрямок є доволі розвинутий та інституціоналізований, а відповідна практика — інтегрованою в діяльність викладачів: обговорення питань та стратегій конкретних досліджень є предметом розгляду кафедр та інших педагогічних колективів, дослідницькі компетентності викладачів розглядаються як необхідний аспект загальної підготовки [15]. Але якщо виокремити з системи дій та комунікацій action research саме елемент процедури дослідження, то можна сказати, що такий тип досліджень є використанням соціологічної методології для завдань безпосередньої освітньої практики. Таким чином, action research як сфера освітньої активності ще не представлена широко в Україні [3 — 5], може отримати підтримку й ресурс від соціологічної галузі.

Як приклад такої взаємодії action research та соціології можна представити досвід авторки цієї статті щодо вивчення очікувань студентів від навчального курсу [6]. Такі дослідження стають необхідними не тільки в перспективі студентоцентрованого навчання, про яке йде мова в цій статті, але й в умовах дистанційного навчання під час пандемії. Завдання створення відповідного навчального середовища, адекватного завданням курсу та характеру студентської аудиторії, постають більш відчутно в дистанційному режимі, коли сеанси спілкування зі студентами обмежені в часі, а зустріч через екран звужує поле для спостережень за студентами в аудиторії й використання на цій основі викладацької інтуїції.

Підсумовуючи, зазначимо, що актуальні зараз для вищої освіти завдання, незважаючи на певний тиск, обставин мають сприйматися як виклик та ресурс для змін, зокрема використання перевірених в інших соціокультурних контекстах засобів. Звернення до використання action research є можливістю забезпечення інформаційних потреб викладачів щодо власної аудиторії, актуалізує їх дослідницькі компетенції. З іншого боку, така

практика може бути цікавим та плідним спільним полем для соціологів та представників різних освітніх напрямків, зокрема технічної та фізико-математичної освіти.

Література

1. Арбеніна В., Сокурянська Л. Стан навчальних практик сучасного студентства як соціокультурний бар'єр модернізації вищої школи України // Укр. соціол. журнал. 2012. (1–2). С. 27–47.
2. Социокультурные барьеры модернизации высшей школы Украины : коллект. моногр. / В. С. Бакиров, Л. М. Хижняк, Л. Г. Сокурянская [и др.] ; под ред. В. С. Бакирова ; Харьков. нац. ун-т им. В. Н. Каразина. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. 424 с.
3. Капосльоз Г. Проблемні питання організації наукових досліджень в інтересах навчальних закладів та органів управління освітою у Збройних Силах України // Військова освіта. 2018. 37(1). С. 147–157.
4. Кот М. Професійна мотивація студентів як спосіб активізації навчання // Збірник наук. праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2017. (75 (1)). С. 130–132.
5. Ласаускене Й., Мальцене З. Использование проектного метода в структуре педагогического исследования // Наук. записки [Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки. 2013. 121 (1). С. 18–24.
6. Сорока Ю.Г. Практикуючи студентоцентровану освіту: діагностичні аспекти студентських очікувань // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2014. № 1101. С. 190–194.
7. Паніна Н. Технологія соціологічного дослідження : курс лекцій. Київ : Ін-т соціології НАН України, Вища шк. соціології. 2-е вид., доповн. Київ : Ін-т соціології, 2007. 314 с.

8. Хижняк Л. Модернізаційний потенціал вищої школи України: соціокультурний та управлінський контексти // Міжнар. наук. форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2013. №13. С. 5–12.

9. Blackberry G., Kearney, J. Glen M. Developing an interpretive learning framework for understanding action research projects. *Educational Action Research*. 2019. 27:2. P. 318–330.

10. Carr W., Kemmis S. Educational Action Research: A Critical Approach. In Noffke S. & Somekh B. (Eds.). *The Sage Handbook of Educational Action Research*. London : Sage, 2009.

11. Cochran-Smith M., Lytle S. In Noffke, S. & Somekh, B. (Eds.). *The Sage Handbook of Educational Action Research*. London : Sage, 2009.

12. Cook-Sather A., Des-Ogugua C., Bahti M. (Articulating identities and analyzing belonging: a multistep intervention that affirms and informs a diversity of students. *Teaching in Higher Education*. 2018. 23:3. P. 374–389.

13. Darwin S., Barahona M. Can an outsider become an insider? Analysing the effect of action research in initial EFL teacher education programs // *Educational Action Research*, 2019. 27:5. P. 709–725.

14. Elliott J. Building educational theory through action research. In Noffke, S. & Somekh, B. (Eds.). *The Sage Handbook of*

Educational Action Research. London : Sage, 2009.

15. James F., Augustin D. Improving teachers' pedagogical and instructional practice through action research: potential and problems // *Educational Action Research*. 2018. 26:2. P. 333–348.

16. Kincheloe J. Teachers as researchers: Qualitative inquiry as a path to empowerment. New York : Falmer, 2003. 200p. [Електронний ресурс]: <http://www.nc-net.info>

17. McNiff J., Whitehead J. All You Need To Know About Action Research. London : Sage, 2011.

18. Michalova N., Yusfin S., Polyakov S. Using action research in current conditions of Russian teacher education // *Educational Action Research*. 2002. 10:3. P. 423–448.

19. Pavlova M., Pitt J. Action research as an effective way of developing educational policy // IDATER, 2001. Conference. Loughbough : Loughbough University.

20. Somekh B. *Action Research: A Methodology for Change and Development*. Maidenhead McGraw-Hill, 2011.

21. Zimmer W., Keiper P. Redesigning curriculum at the higher education level: challenges and successes within a sport management program // *Educational Action Research*. 2020. Feb. P. 1–16.

22. Lewin K. Action research and minority problems // *Journal of social issues*, 1946. 2(4). P. 34–46.

03.09.2020